

Kenyeres Zoltán

Zárvatermők kertje

Cser Kovács Ágnes: Zárvatermők kertje

Már a cím baljós hangulatú, már a felütése figyelmeztet, itt ne egy fergeteges, vidám történetre készüljünk. Már a cím háromfelé visz: zárt + termő + kert. A „zárt – nyílt" ellentétből a közbeszéd és közértelem a nyíltat tekinti pozitívnak. A nyílt ember az őszinte ember, a nyílt beszéd az őszinte beszéd, többünk számára a nyílt társadalom jobb, mint a zárt társadalom. Zárt lélek, zárt világ, magába zárkózó ember, stb. A növénytan megkülönbözteti a zárvatermők és a nyitvatermők osztályát, és ebben a megkülönböztetésben nem segít a természetes logika, mert a harangvirágot a gyönyörű nyílt szirmával a növénytanban a zárvatermők közé sorolják, míg a fenyő a súlyos zárt tobozával nyitvatermő. De mindkettő termő. Mindkettő terem, és mindkettő képes arra, hogy új életet hozzon létre. A növénytani logika szerint gondolkozva azt kellene mondanunk, hogy az emberi lény is zárvatermő, mert az embermagot, az embriót az anya testében és az anyaméhen belül még burok is védelmezi, tehát fölösleges előítélettel lenni az összetett szó első tagjával szemben. A második szó, a kert pedig mindannyiunk kedvére való. A kerthez csupa jó képzet tartozik. Virágoskert a házunk előtt, a kert a megművelés, a humanizálás és kultúra jelképe, és még ott van a szépség kertje is. Az ördögnek barlangja van, a szépségnek viszont kertje. De vigyázzunk, mert ott van a temető is, a temetőkert, az is kert. Melyiket választja a regény?

Mintha az utóbbit választaná, mert egy kérdő mondattal kezdődik: „Ez volna a halál szaga?" Ez a regény első mondata. Egyes szám első személyben beszél valaki és jelen időben. Ebből a regénykezdő jelen időből a második mondatban átvált múlt időbe, az iskolás korára utal, a harmadik mondatban közelebb jön a jelenhez, a macskája ivartalanításáról mesél, de a két múlt idő között a magyar nyelv nem tud grammatikailag különbséget tenni. Aztán visszatér a jelen időre, és a regény ettől kezdve majdnem mindig jelen időben halad, minden szereplője első személyben és jelen időben szólal meg. A regény narrációs ideje jelen idejű, de hogy mikor és mihez képest jelen idő, az szinte kibogozhatatlan

időstruktúrát alkot, ráadásul vissza-visszatér a nyelvtani múlt idő is, követve a történet logikáját, tehát váltogatja az idősíkokat. Az idősíkok váltogatását és sorrendcserélését a modern regény vívmányának szokták tartani, pedig nem az, már a hétköznapi beszéd is tele van vele, csak nem figyelünk rá.

Az elbeszélő próza mindig beszédimitáció: imitáció, mert valójában nincsen saját megszólalási hangja, és ez a nincs a lényegéhez tartozik – ezért ha felolvassák és előadják, akkor elveszíti ezt a primer sajátosságát, és mássá válik. Kap egy új szerzőt, van az írója és van az előadója, ketten osztoznak a szerzőségen. Ez nem tesz jót az eredeti műnek. Az a jó, ha bennünk, olvasókban kelt néma hangot, Az írott szöveg csak imitálja a beszédet, a beszélést, a belső, gondolati beszélést is. És kétféle beszédimitáció van, artisztikus beszédimitáció és hétköznapi beszédimitáció. Az első megmutatja, érezteti a kidolgozottságát, anélkül, hogy dicsekvő lenne, szinte eldicsekszik az eszközeivel, nemcsak elmesél valamit, hanem felhívja a figyelmet a mesélés megvalósuló módozatára. A megírásának korában élő, művelt középosztály nyelvét használja. De nemcsak a *Zord idő* artisztikus beszédimitáció, hanem Nádas Péter *Rémtörténetek*je is első felének tömény trágárságaival, ahogy beszélteti falusi szereplőit. A göregáborkodás is artisztikus, a székelykedés is az. Evvel szemben a hétköznapi beszédimitáció egyszerű eszköztelenségével tűnik ki, úgy művi, hogy eltakarja, elrejti a műviségét. Jelzőfukar, eszközfukar, tökéletesen sima, eldolgozott nyelvi felületet hoz létre. Nincs benne semmi kiálló, semmi kapaszkodni való. Nehezebb elemezni a récit (a discours-t) szempontjából, mint az artisztikus párját. Ilyen regény Cser Kovács Ágnes regénye. Az ő regényét ráadásul az histoire felől sem könnyű megközelíteni. Ráillik az, amit Ottlik Géza írt, hogy nem lehet elmesélni egy regény tartalmát, mert a tartalom maga a regény. Csak elolvasni lehet.

*

„Ez volna a halál szaga?" Egy kórházi folyosón vagyunk, aki beszél, ő az édesapját megy meglátogatni, akit egy másfél évvel korábbi találkozást nem számítva húsz éve nem látott. Az apját, súlyos daganatos betegséggel, pancoasttal kezelik, halálos beteg, megtudjuk, elvált a látogató édesanyjától, az új feleségétől is van egy lánya. Kisvártatva azt is megtudjuk, hogy a látogató, aki jelen időben, egyes szám első személyben oldalakon át beszél, ő is nő (nevét később elég nehezen hámozzuk ki a sok szereplő közül). Egyetemen tanított, most veszítette el az állását, de egy tévénél még dolgozik, ezenkívül ír, van férje, de nincs

gyereke, nem lehet. „(L)átom magam előtt a szikes földet, itt-ott egy csomó elszáradt fű, remeg a levegő a forróságtól, ilyen lehet a méhem.. Gyereket akarok, egyetlen kibaszott gyereket. Olyan nagy kérés ez? (...) de ha egyszer magától nem lesz gyerekem, csináltatni kell (…) Reprodukciós Intézet, lombikprogram (…)" Erről szól a regény. Hazamegy a kórházból, amíg fő a kávé előveszi a laptopját. Már pár oldallal korábban utalt erre: „Csinálnom kell valamit. Írhatnék egy könyvet. Valami lúzerballadát, csomó hiábavaló életről. Nő volna mind…" Erről szól a regény. Egyszerre a kettőről, vagy úgy, hogy gyerek-akarás a lúzerballadán belül, vagy lúzerballada a gyerek-akaráson belül. Mindenképp olyan regénystruktúra, hogy átbújik önmagán, azt a regényt olvassuk, amit folyamatosan ír, és azt írja, amit folyamatosan olvasunk. Egy megvalósult paradoxon. (Hátul, a borító behajtott részén olvasható néhány sor a szerzőről. Ebből gondolhatunk arra, hogy a regénynek önéletrajzi vonatkozásai vannak, talán önéletrajzi fikció. Ennek felkutatása és részletezése azonban nem tartozik a narratológia körébe.)

A második fejezetben megjelenik egy másik nő, kérelmét éppen egy abortusz-bizottság vizsgálja. Már van két fia, elég is lenne, de ha csak hozzáér a férje, azonnal teherbe esik. Vállalja a megaláztatást és fájdalmat csak megszabaduljon a nem kívánt jövevénytől. Szeretné érvényesíteni a szabad akaratát, szeretné a testének szabadságát. Párhuzamos történet lesz a regényből? Aszimmetrikus ellentét? Az első két fejezet ezt ígéri, de aztán a következő hat fejezetben újabb és újabb szereplők lépnek be, anya, nagymama, anyós, meny, húg, nővér sógornő. Családregény? Szép kis család. Van, akit ütnek-vernek, van, akit árvaházba küldenek, pedig van édesanyja, van aki üti-veri, rúgja a fiát, mert fiúnak született, és nem lánynak, van házaspár, akik ütik-verik egymást, aztán szerelmesen a szoba közepén táncolnak kettesben, összefonódva. Kis videoklippek, hosszabb rövidebb jelenetek, a nyolcadik fejezet, az apa és anya története pedig valóságos kisregény. (Nem kissregény, nem furfangos nyelvi játékok áradása) Aztán a kilencedik fejezetben visszatérünk a kórházba, az apa halálához, a befejező, tízedik fejezet pedig a temetés. Az eddigiekben szereplők felvonulása, nagy családi tabló. De a fejezetek nincsenek számozva, kis rajzok választják el őket egymástól, egy kis levél és két kis kerek – nyilván – zárvatermő rajzolata. Az alfejezeteket sem szokásos csillaggal, hanem egy kis levélkével jelöli.

*

Családregény? Párhuzamos történetek? Tulajdonképpen mindkettő egyszerre. Családregény, mert a szereplői, ahogy lassan kiderül, mind

egy családhoz tartoznak, de az első két fejezet két nőalakja olyan tartalmi, gondolati ellentét-párhuzamot képvisel – megfoganni, megtartani vagy elvétetni – ami vissza-visszatér, és mélyen átjárja az egészet. Nincs oksági kapcsolat köztük, nem egymás történeteihez, hanem csak egymás történeteinek teréhez és idejéhez tartoznak. Végérvényesen csak a regényzáró temetői jelenetben derül ki, hogy egy családhoz tartoznak, és a különböző idősíkokon is egy időben voltak jelen. A változó és változatos tér középpontja egy meg nem nevezett kisváros (találgathatunk: talán Szombathely), az ideje pedig – az itt-ott fukaron elejtett évszámokból kiszámíthatóan – 1929-től a 2010-es évek közepéig terjed. Finom, de elegendő korjelzésekkel, kevés politikatörténeti utalással. (Ami ritkaság a mai túlpolitizált irodalomban.)

Lányok, nők, asszonyok, anyák, nagymamák, húgok, nővérek, sógornők, és persze fiúk, apák, nagypapák, sógorok. Szereplők, néhány vonással megelevenedő figurák, akiknek nincs központi narrátoruk, aki megrajzolná őket, itt mindenki egyes szám első személyben beszél, nincs hosszas lélekrajz, a személyes vonásait mindenkinek a maga által elmesélt története rajzolja meg. Itt mindenki narrátor, a tömörségre törekvő szövegben pedig kevés hely jut a leírásokra, statikus megjelenítésekre: a szöveg alapvetően diegetikus. Az alakokat, személyeket, karaktereket az epizódok, történetek alakítják ki, mozgás közben, a modern euróamerikai irodalom egy korábbi korszakában a behaviorista próza járt el hasonlóképp. Mintha a poszt-posztmodern most új elődöket keresne, és Cser Kovács Ágnes regénye már ehhez az újabb, még kibontakozó félben lévő korszakhoz tartozik. Visszatérnek a cselekvő igék, dinamizálódnak és rövidülnek a mondatok, gyorsabbak lesznek, de nem pontatlanabbak. Egyenletes, szép sima, eldolgozott nyelvi felület keletkezik, olyan, mint egy márványlap. A posztmodern szöveg szándékosan érdes felületeket hozott létre, hegyes, kiálló részekkel, hogy meg-megállítsa a szövegolvasást, és figyelmeztessen, a récit előbbre való az histoire-nál. Az utalásokra, a szöveg mögötti szövegekre, nyelvi játékokra kell figyelni, nem arra, ami történik.

Itt minden történetekbe illeszkedik, de nem folytatólagos történetekbe, mert meg-megszakadnak, átbújnak egymáson, és az olvasó illeszti őket üggyel-bajjal össze, ha tudja, keresi a szálakat, keresi a szereplőket, ki kinek kicsodája. Az egyes szám első személyű idősíkoknak és a történetszálaknak ez a keveredése még őrzi a posztmodern történetszerkesztés sajátosságait, Cser Kovács Ágnes nem szakít a posztmodern szerkesztés-technikával, szemléletben van túl rajta, a technikáit felhasználja. Ebben a keresgélésben szinte tevőleges részesei leszünk a

regény alakulásának, másfelől pedig a beleveszve a sok első személybe az a benyomás keletkezik, hogy egyszerre és egymás mellett van minden. Eltűnik az idő és csak tér van, egymás mellet való síkok. Összeérnek, nem átfedik egymást, hanem egymás mellett helyezkednek el. A lét és idő rejtelmes kapcsolata, mint Heidegger könyvének címében át és átjárta az egész húszadik századot. Az irodalmat is. Pedig már Kurt Gödel gondolt arra, hogy az idő talán nem is létezik, a valóság csak „mostok" végtelen sora. Nem tudom, hogy a matematikai és fizikai kutatások mit tartanak erről az elgondolásról, de a művészet, mint annyi mindenre, ennek előállítására is alkalmas. A regény történetei nem az átívelő történelem közel száz esztendejében állnak, hanem a végétől visszanézve a temetői jelenet jelen idejében, „mostjában". Onnan nézve pedig csak kiemelkedéseik, hangsúlyaik vannak, halványabb vagy erősebb világlásaik, (hogy elorozzam a szót Nádas Pétertől) nem pedig idejük.

A sok jelen idő persze csak a narrációs játékba hozott „mostok" egyike, és valójában mindegyik múlt idő a regény megírásának tényleges jelen idejéhez képest. A szerző igazi jelen idejéhez. Aki néhány alkalommal be is lép a saját szövegébe, és megjegyzéseket fűz hozzá, elégedetlenkedik vele. Ez a szerzői jelen aztán megint csak múlt idő az olvasás jelen idejéhez viszonyítva, tehát van egy versenyfutás a jelenért, de a narratíva (az histoire) soha nem tudja utolérni. Végül egyetlen igazi jelen idő van, kívül a regényen, kívül az histoire-on és récit-n, az olvasó jelen ideje, amivel a befogadás esztétika foglalkozik, ha foglalkozik. Az olvasásban pedig – ismétlem, összeérnek az olvasott, egyes szám első személyben előadott epizódok, és már nem idejük van az egyes elemeknek, hanem csak hangsúlyaik. És a hangsúlyok szinte önműködően kiemelkednek, s mire a zárófejezet temetőkerti jelenetében összegyűlik a család a sok női szereplővel, női életsorssal, életlehetőséggel nyilvánvalóvá válik, hogy az alapvető kérdéseket mégiscsak a két nyitófejezet vetette fel.

A regény megértéséhez hozzájárul Cser Kovács Ágnes egyik korábbi tanulmánya, amelyet 2013-ban írt Miklya Anna *Eső* című regényéről. (Olvasható a 2021-ben megjelent *Szövegnyomozások* című tanulmánykötetében.) Ebben írja: „A fiatal irodalom nézőpontja talán csak abban különbözik a korábbi beszédmódok felől történő közelítésektől, hogy újra esszenciálja *magának a feminitásnak* a kérdését is." Az én olvasatomban – persze egy bonyolult, sok szereplős regénynek számtalan olvasata létezhet – az én olvasatomban ezt teszi a *Zárvatermők kertje* is. Nő-regény, de nem feminista regény, mert a feminizmus a nők társadalmi helyzetének jogi dimenziójában halad, ami nem kevés, és a 19. századi szüf-

razsett mozgalmaktól a mai LMBTQ mozgalmakig valóban küzdeni kell az előítéletek és megkülönböztetések ellen, az igazságért és egyenlőségért, mert ezek még az un. fejlett világban sem rendeződtek méltó módon. De Cser Kovács Ágnes regénye másról szól. Másról is. A második fejezetben megjelenő nő, aki el akarja vetetni a magzatát, ő ezt a szociális-feminista szálat képviseli. A két gyerek mellett már nem fér el egy harmadik, rendelkezhessék szabadon a testével. Ezt a szociális körülmények szorításában keletkező és egyszersmind belső, pszichikai problémát már többször megírta az elmúlt évtizedek prózairodalma, Cser Kovács Ágnes a tanulmányában többek között Esterházy *Hrabal könyvé*t idézi:" Nem akarom cipelni a nagy hasamat…nem akarok fájni, nem akarom a kórházat, nem akarom, hogy idegen férfiak kotorásszanak bennem mosolyogva…" Cser Kovács Ágnes a fájdalmat és megaláztatást nemcsak erről a proteszt oldalról veti fel, hanem a másik oldal felől is bemutatja, amikor egy nő önként aláveti magát ezeknek a tortúráknak, és vállalja a szétszaggató fájdalmakat és a kiszolgáltatottságot (regényben éppen jóakaratú) orvosoknak, mert mindenáron, még önmaga feláldozásával is gyereket akar. Erről keveset beszélt eddig a kortárs magyar irodalom. Ez bátor írói cselekedet, mert kilép vele a szokványos, az olvasók által is megszokott nőmozgalmi keretekből és a lúzerballadák sokasága között arra a belátásra jut, hogy mégiscsak itt, ebben a kettősségben, ebben a választásban lehet legközelebb jutni a női lét esszenciájához. Ez igazi ballada, de már nem lúzerballada, és áttör a felvonultatott alakok és elmesélt epizódok sokaságán.

„Az előző lombiknál tizenöt ampulla injekciót kaptam három szúrásban, naponta, igazi vékony tűvel, zöld végű van csak, fekete vagy sárga, nem mindegy? (…) A hasam akkora volt, mint egy nagy dob, az ujjaim bedagadtak, egy merő fájás lett a hüvelyem, a derekam, a hasam, a vesém, a petefészkem és a pinám. Lila volt, megduzzadt a nagyajkam, édeskés szagom lett, folyton kiszáradt a szám, puklik nőttek a hátamra, és tiszta pattanás voltam. A leszívás előtt még kaptam öt plusz négy plusz négy plusz egy szúrást, aztán a százhuszonnyolcadik adag injekció után elindult a hormonemelkedés. Ekkorra már halálfélelmem volt. Féltem mindentől: az élettől, a gyerektől, a vetéléstől, a haláltól, a férjemtől és a magtatomtól is" És nem sikerül, és akkor mégis és mégis és mégis. Végiggyötrődi, végigszenvedi újra. És az ember, ahogy olvassa, maga is belegyötrődik.

*

Valahol a modern magyar filozófiai gondolkodás ősidejében a fiatal Lukács felvetett egy nagyon szép fogalmat, a valódi, az igazi vágya-

kozás fogalmát. (Ez érintkezett egy Hume óta folyó vitával a „kell”-ről.) Az igazi vágyakozás – és az igazi itt nem ismeretelméleti, hanem etikai értelemben vetődik fel – az igazi vágyakozás olyasmi felé visz, ami nincs, de ami kellene, hogy legyen), a többi mind hamis vágyakozás. Lukács ezt még az azóta megdőlt nagy világmegváltások elvont céljaiban képzelte el, de létezik ilyesmi a közelben is, megszólal az emberi élet, sőt az emberi test valóságában. Ám, amikor ezt diskuzusba állítjuk, amikor bevisszük a humán gondolkodásba, amikor bevisszük a művészetekbe, és témája lesz az irodalomnak, akkor ott és azon a ponton véget ér a minden pozitív állítást kétségbe vonó irónia hatalma. Ez a „lenni kellő” (seinsollend) nem ironikus. Ezen a ponton, ott és akkor véget ér az igazság-affirmációkat kétségbe vonó posztmodern, és elkezdődik valami más, elkezdődik egy még névtelen valami. Vagy legalábbis egy pillanatra felfüggesztjük a komolyan mondás örökös felfüggesztését.

Mi lehet ilyen „lenni kellő”, aminek az óhaját igazi vágyakozásnak lehet nevezni? A legtöbb vágyakozás, hamis vágyakozás. Olyan után, ami már van, és nem kellene, hogy legyen. Lehet, hogy több minden ilyesmi is létezik, de egyvalami bizonyosan van: az életadás. Úgy, ahogy az csak a női létben, ott benn, a nő testében valósul meg. A megfoganás és kihordás utáni vágy. Nem az apuka öltöztető babája, szemefénye, büszkesége, focitársa, hanem a magzat. Sok más között ezt az igazi vágyakozást meséli el a regény a legszebb fejezetiben.

Cser Kovács Ágnes: Zárvatermők kertje
(Kalligram Kiadó, Bp. 2022)